

НА КРАЮ ОЙКУМЕНИ. Греки и варвары на северном берегу Понта Эвксинского.

Каталог выставки в Государственном
историческом музее.

Москва. 30.05-15. 08.2002 г.

Державний історичний музей Росії (ДІМ) займає одне з провідних місць у процесі наукових досліджень археології, історії і культури античних держав Північного Причорномор'я, скіфів і сарматів. Загальновідоме значення численних за обсягом тематикою і хронологією матеріалів, нагромаджених у фондах цього музею впродовж останніх 130 років завдяки розкопкам багатьох археологів в численних регіонах спочатку Росії, а потім Радянського Союзу, дарам колекціонерів і покупці. Однак тривалий час з різних причин антикознавці не мали змоги не лише використовувати чимало з цих джерел для своїх досліджень, але й навіть просто ознайомитися з ними. Така ситуація звісно не сприяла всебічному науковому аналізу окремих категорій археологічних пам'яток.

Тож особливо значною подією для багатьох учених, які вивчають пам'ятки античних часів, є виставка археологічних матеріалів з фондів ДІМ, Державного музею Сходу і Краснодарського державного історико-археологічного заповідника під назвою «На краю ойкумени. Греки и варвары на северном берегу Понта Эвксинского». До відкриття виставки видано однойменний каталог, що охоплює чимало оригінальних античних виробів, багато з яких вперше введено в науковий обіг.

Каталог дає майже повне уявлення про характер виставки. Це є особливо важливим для тих, хто не має змоги наочно ознайомитися з нею. Каталог відкривають короткі вступні статті, в яких відмічається величезне значення античної цивілізації і роль археологічних знахідок у вивченні греко-варварських відносин. «Античность оставила неизгладимый след в истории и культуре всей цивилизации, в том числе и России. — підкреслив директор Державного історичного музею А.І. Шкурко. — Греческие города, возникшие 2600 лет назад на северных берегах Черного моря, являлись проводниками античной культуры в бескрайних варварских степях, через них кочевой мир Евразии соприкоснулся с достижениями техники, науки и искусства».

У вступному нарисі Д.В.Журавльова наведено стилій, чіткий науково-популярний розгляд еллінського і варварського світів, які співіснували в Північному Причорномор'ї з другої половини VII ст. до н.е. до IV—VI ст. н.е. Автор зазначає, що на відміну від академічного методу показу матеріалів, за якими зроблено каталог, виставку побудовано за іншим принципом. Основне місце тут займають окремі теми з життя еллінів і варварів в їх співвідношенні і порівнянні: чоловік і жінка, ювелірне мистецтво і озброєння, релігія і міфологія, любов і ерос, смерть і уявлення про загробне життя.

У статті Д.В. Журавльова і К.Б. Фірсова «Античные и скифо-сарматские коллекции в Историческом музее», яка передує каталогу, розглянуто найважливіші відомості про заснування музею та поступове поповнення його фондів археологічними матеріалами починаючи з 1872 р. і по нині. З Імператорської Археологічної Комісії до музею надійшли чудові предмети античної культури, знайдені під час розкопок античних пам'яток під керівництвом В.В. Шкорпіла, К.К. Костюшка-Валюжиніча, Б.В. Фармаковського та багатьох інших дослідників.

За радянських часів музей проводив активні археологічні розкопки, які збагатили його зібрання колекціями, наукове значення яких не оцінене. В наш час музейне зібрання античних речей становить понад 120 тис. одиниць зберігання. Тут знаходяться пам'ятки з о-ва Левке, Борисфена (Березанське поселення), Ольвії, Херсонеса Таврійського, Керкінітиди, Пантікапея, Феодосії, Фанагорії, Кеп, Гермонаси, Горгіпії, Танаїса тощо. Це одне з найкращих і найповніших зібрань у країнах СНД. При цьому багато речей, а іноді і цілих колекцій зібрання практично невідомі і поки що залишаються неопублікованими. Д.В. Журавльов зазначає, що перлиною античного зібрання ДІМ є колекції речей греко-римського часу з Пантікапея (близько 7 тис. предметів), більшість яких не введено в науковий обіг.

Фонд скіфо-сарматських пам'яток, які детально охарактеризовано у вищезгаданій статті, поповнювався починаючи з останньої чверті ХІХ ст. Зазначимо велику кількість як окремих речей, так і комплексів з курганів і поселень Степової і Лісостепової Скіфії, зокрема кургани «Козел», «Вітрова могила», «Опішлянка», біля с. Яблунівка і Ємчиха поблизу Канева. В каталогі представлені численні матеріали з розкопок курганів VI—III ст. до н.е. на Полтавщині, а також Більського і Кам'янського городищ.

Різнорманітні колекції походять з розкопок пам'яток меотського і сарматського населення Прикубаня, Нижнього і Середнього Подоння, Нижнього Поволжя тощо.

Пізньюскіфські матеріали надходили до музею в основному з розкопок Неаполя Скіфського і могильників перших століть нової ери у Південно-Західному Криму.

Досить цікаву і важливу інформацію про зібрання ДІМ з наведенням імен численних дослідників, завдяки яким воно створено, автори резонно завершують цитатою відомого дослідника античності М.І.Ростовцева, який ще у 1914 р. писав, що з видання «каталогов больших собраний южно-русских древностей, хранящихся в Эрмитаже, в Историческом музее в Москве, в Одессе, в Киеве, в Херсоне, в Керчи, в Севастополе, в Тифлисе ... появится, наконец, надежда, что мы когда-нибудь серьёзно заглянем в классическое прошлое России и сумеем из этого материала ... создать настоящую полную политическую и культурную историю нашего классического юга».

Крім предметів з фондів ДІМ, в каталозі наведено речі, які зберігаються у Державному музеї Сходу і Краснодарському історико-археологічному музеї-заповіднику, стосовно створення колекцій яких теж подано стисло характеристики у статтях І.В.Ксенофонтової і Є.А. Хачатурова.

Матеріали каталогу подано за окремими підрозділами: «Кераміка і вироби з глини» (Д.В. Журавльов, Г.А. Ломтадзе), «Посуд і вироби зі скла» (Д.В. Журавльов, С.Ю. Новікова), «Теракотові статуетки» (Д.В. Журавльов, Т.А. Ільїна), «Вироби з гіпсу і кістки» (Д.В. Журавльов, Г.А. Ломтадзе), «Вироби з металу» (Д.В. Журавльов, Г.А. Ломтадзе), «Скульптура, надгробні пам'ятки, вироби з мармуру і вапняку» (П.Д. Діатроптов, Д.В. Журавльов, Г.А. Ломтадзе), «Світ варварів» (К.Б. Фирсов), «Античні монети» (Н.А. Фролова). Зображення окремих предметів у кожному з розділів супроводжуються всіма належними даними про експонат: знаходження, опис предмета, датування, місце виробництва, публікації і аналогії.

Звичайно, найбільший інтерес у дослідників становлять предмети, які ще не були опубліковані. Серед таких можна відмітити червонофігурну пеліку з зображенням Афіни і Геракла (Кат. 16), червонофігурну ойнохою із зображенням, на

наш погляд, не «дитини, яка бавиться з козлом», а Афродіти Пандемос (Кат. 27). Ця ж богиня зображена на фігурній ойнохої (Кат. 30), яку вже неодноразово опубліковано. Привертають увагу червонофігурні посудини із зображенням діонісійських сцен (Кат. 34, 36), сцени переслідування (Кат. 45).

Дуже цікаві графіті на двох остраконах: короткий лист на уламку піксіди або лекани (Кат. 74) і так званий алфавітний напис магічного призначення (Кат. 77). Для останнього, враховуючи остракони подібного типу, можна допустити його ольвійське походження.

У розділі «Ювелірні вироби» представлені як добре відомі широкому колу дослідників предмети з поховальних комплексів кургану Куль-Оба (Кат. 124—138), некрополя Херсонеса Таврійського (Кат. 191—201), так і неопубліковані знахідки, що походять з поховань античного часу з різних регіонів Північного Причорномор'я. Серед останніх слід виділити сережки з підвісками у вигляді фігури оленя (Кат. 152) Еротів (Кат. 141—142), Ніки (Кат. 151). Привертає особливу увагу унікальна сережка з підвіскою у вигляді фігурки Ерота з приворотним колесом у руках з некрополя Херсонеса Таврійського (Кат. 190).

Також цікаві вперше опубліковані свинцеві вироби ймовірно ольвійського виробництва, серед яких варто відзначити рідкісну вотивну пластину із зображенням сцени жертвоприношення бика біля олтаря з двома акротеріями (Кат. 146).

Колекція Державного музею Сходу репрезентована предметами з поховальних комплексів Горгії, Уляпського могильника, курганів та могильників Кубані.

Вражаючі бронзові та золоті вироби представляють колекцію Краснодарського історико-археологічного музею-заповідника.

Можна навести ще чимало пам'яток, які мають неабияке значення і для порівняльних аналізів, і для розкриття різних аспектів культурного розвитку північнопонтійських еллінів та їхніх взаємин з варварським оточенням.

На закінчення слід віддати належне величезній роботі, проведеній авторами під час підготовки виставки і каталогу. Видання каталогу робить доступнішою для загалу дослідників серію унікальних предметів, які зберігаються в ДІМ, Державному музеї Сходу і Краснодарському історико-археологічному музеї-заповіднику. Автори зазначають, що це лише початок роботи, метою якої є ширше ознайомлення дослідників з музейними колекціями. Така праця сприяє поглибленню вивчення як окремих комплексів, так і багатьох питань греко-варварських взаємовідносин у різних регіонах Північного Причорномор'я і заслуговує на велику подяку.

Одержано 01.07.2002

А.С. РУСЯЄВА, Р.В. СТОЯНОВ